

A könyvtári dokumentumok csoportosítása

Vázlat:

- A dokumentum fogalma:
  - audio
  - elektronikus
  - nyomtatott
- A dokumentumok csoportosítása
  - elbállítás szerint
    - nyomtatott dokumentumok (könyvek, időszaki kiadványok, kézikönyvek, közhasznú információs források)
    - nem nyomtatott dokumentumok (kazetta, diákép, videofilm, CD, mágneslemez, DVD)
  - tartalom szerint

Dokumentum:

az ismerethordozók általános, összefoglaló neve. A klasszikus ismeret-hordozókon kívül - a könyv, a folyóirat, stb. - beletartoznak az audiovizuális hordozók, csakúgy, mint az elektronikusak.

Audiovizuális dokumentumok: Azon dokumentumok összefoglaló neve, amelyek hang-felvételt és (vagy) mozgóképanyagot tartalmaznak, tekintet nélkül a hordozó anyagukra.

Elektronikus dokumentumok: A dokumentumok közül azokat tekintjük elektronikusoknak, amelyek *tartalmitól függetlenül digitális formában hordozzák az információt. Ide tartoznak a valamilyen digitális adathordozón (hálótáron:CD-ROM, floppy, videszter...stb.), vagy az interneten található elektronikusan tárolt fájlok.*

Nyomtatott dokumentum: A dokumentumok azon fajtái, amelyeket valamilyen technikával nagyobb példányszámban sokszorosítottak, és terjesztésre szántak. Ide tartozik első-sorban a könyv, folyóirat és az újság.

Az ókor nagy kulturái kialakították a maguk írását, s megkeresték hozzá a megfelelő anyagot is. A **sumér ékírás** megőrzésére az agyagábrá volt a legmegfelelőbb. Az ókor Egyiptom **hieroglifáit**, pedig az imkok **papirusztekercsekre** rőták. Az antik görög ill. római tudósok, művészek munkáit is papirusztekercsek őrizték. Ezeket az írásokat tekintjük a közmai értelemben vett könyv őseinek. A könyv akkor vette fel a maihoz hasonló alakját, amikor a papiruszt felváltotta a **pergamén**, hiszen ezt az állatbőről készített hártát már hajtogatni lehetett, s az így kialakított lapok mindkét oldalára írtak, majd összehízték és bekötötték őket. Megszületett a **kódex**, mely a mai könyv közvetlen elődje volt. A középkorban, a kolostori könyvtárakban a könyvkészítés tevékenységének különböző részfeladataira szakosodott szerzetesek készítettek el a kódexeket. A kódexekben a nagy kezdőbetűket kiemelték, díszítették, ez volt az **iniciálé**. A könyv szövegébe apró részletesen kidolgozott műhelyek alakultak ki, ahol nagy számban, de egyszerű kivitelben „gyártották” a könyveket. A kínaiak már több ezer éve használták a táblanyomást, amivel a fába vésett mintázat és írás tükrömyomatát tudták előállítani viszonylag sok példányban. A kínai technológiát a 15. században ismerte csak meg Európa. A külön betűkből álló szövegeket összeállítható és szétszedhető nyomó formát **Johannes Gutenberg** találta fel. Gutenberg nemet az első aranyműves volt, aki ólomból öntötte betűt. 1455-ben 100 példányban nyomtatta a bibliát.

A nyomtatott könyv még sokáig hasonlított a kódexekre, kézzel díszítették, külön rajzolták be az iniciálékat. Az 1455 és 1500 között nyomtatott könyveket **ősnymtatványoknak** nevezzük.

Kódexeket a középkori Magyarországon is készítettek, pl. **Kálta Márk** gyönyörűen díszített történelmi könyve, a **Képes krónika** is ebből a korból származik. Mátyás király híres könyvtárát is a kódexekre alapozta, de az ő uralkodása alatt nem sokkal Gutenberg után megindult a magyar könyvnyomtatás is. Az első Magyarországon készült nyomtatott könyv is a **Chronica Hungarorum** (A magyarok krónikája) volt amelyet, **1473**-ban Budán nyomtatott **Hess András**.

A 19. század már a tömeges könyvgyártás kora. Váltak híres kiadók, melyeknek nevét nemcsak könyveik, hanem politikai szerepvállalása is ismertté tett, mint pl. **Landerer** és **Heckenass** nyomdát, mely fontos szerepet játszott 1848. március 15-en. (A 12. pont könyvnyomtatása)

A század végére a nagy olvasói igények miatt a könyvkiadás remek tüzletté vált. Ezt jelzi a megalakuló nagy részvénytársaságok, pl. a *Franklin, a Révai* vagy az *Athenaeum*. Ez az időszak már a folyóiratok kora is egyben. A századforduló után jelenik meg a magyar kultúrtörténet legjelentősebb folyóirata a *Nyugat*.

Emlékeztesek a két világháború közötti időszakból az **Egyetemi nyomda** és a **Kner Izidor** nyomai műhelyéből kikerült munkák. A bekésszabai **Tevan** nyomda pedig újá teremtette a könyv tervezés művészetét. A mai könyvkiadás méltó az elődökhöz, a magyar könyv gyakran szerepel sikerrel külföldi könyvvásárokon és kiállításokon.

A könyv a legalapvetőbb dokumentum típus. A rendszeresen, időszakonként megjelenő kiadványokhoz képest a könyv valamilyen egyszerűsége, befejezettsége sugall.

Formai szempontok szerint a könyvkötés táblája lehet kemény vagy puha. A beleírtóitét könyvtest lehet **füzőt** vagy **ragasztott**. Vagy a kettő kombinációja.

(Megjegyzés: Az *OSZK Könyvtáradományi és Módszertani Központja a puha borítójú nevei *füzőt*nek).*

A könyv tartalmi része magában foglalja a **címtoldalt**, amely tartalmazza a címet, megnevezi a szerzőt (szerzőket), közölheti a kiadó nevét, a kiadvány helyét, évét, ill. a kiadással kapcsolatos egyéb adatokat. Lehet, hogy ez utóbbiakat már a címlap hátoldalán, a **verzón** találjuk meg a szerzői jogi adatokkal együtt. Itt közlik általában a fordítás esetén az eredeti nyelvű kiadásra vonatkozó megjegyzéseket is.

Rendszerint a kiadvány utolsó oldalán található meg a **kolofon**, vagyis a terjesztésre és a nyomtatásra vonatkozó tájékoztató adatok. A nemzetközi szabvány előírásainak megfelelően minden könyv rendelkezik **ISBN** számmal, (ez a 10 jegyű kód jelöli a kiadó országot, a kiadót és a kiadványt) mely egyedileg azonosítja a könyvet.

A könyvtárakban szükség van a könyvek tartalom szerint csoportosítására. A legalapvetőbb rendszerezés az irodalmi művek és az ismeretközlő művek szétválasztása.

Nem nyomtatott dokumentumok, ill. adathordozók

A 19-20. század új korszakot jelent a dokumentumok történetében. Újabb és újabb találmányok segítik az információ tárolását és megőrzését. Azonban az így tárolt információkhoz már csak technikai eszközök segítségével juthatunk hozzá.

	Adathordozó	Megjelentető eszköz
hangzó anyagot rögzít (audatív dokumentum)	hanglemez hangszalag CD (zenei)	lemezájtató magnetofon CD lejátszó
képi anyagot rögzít (vizuális dokumentum)	fénykép hologram mikrofilm diafilm némafilm	használatához technikai eszköz nem szükséges vetítő berendezések
képet és hangot is rögzít (audiovizuális dokumentum)	hangos film videofilm DVD	filmvetítő televízió, videolejátszó DVD lejátszó
Multimédia	<i>Mágneslemez, CD, DVD</i> <i>Internet-dokumentum</i> <i>a számítógépen</i>	<i>Számitógép</i> <i>web böngésző</i> <i>(számítógépen)</i>

Az **audiovizuális** dokumentumok közül a játékfilm a szépirodalom megfelelője, de a filmek az ismeretterjesztésnek is fontos eszközei. A rádiók és a televíziók műsorszolgáltatását elektronikus sajtónak nevezik, mert szerepük hasonló az újságokéhoz és a folyóiratokéhoz.

Az **elektronikus adathordozók** jelentik a fejlődés újabb állomását. A hajtékony és a merevlemez, a CD-ROM és DVD-ROM számítógépes hozzáférést igényel, de alkalmazásuk a gyors és hatékony információkeresést teszik lehetővé.

Az olyan lemezeket, amelyekre írott szöveget, álló- vagy mozgóképet és hangot is rögzítettek, **multimédiának** nevezik. A multimédiát kezelő program lehetővé teszi, hogy az egyes adatok közötti keresés, továbblépés menétét maga a felhasználó határozza meg, a program kidolgozója által előre képzített kapcsolatok alapján.

Tartalom szerint:

Ismeretközítő művek: (Az ismeretközlés színvonalára szerint)

Szakkönyv: ide tartoznak, pl. a tudományos munkák, az egy témát szakmai igénnyel tárgyaló könyvek

Ismeretterjesztő könyvek: olyan könyvek, amelyek tárgyilagosan, jó színvonalon, de az általános műveltségű ember számára is érthető módon mutatnak be egy témát.

Monográfia: tudományos igényvel készült, egyetlen téma részletes feldolgozását tűzi ki céljának.

Tanulmánykötet: több kisebb terjedelmű önálló művet tartalmaz, amelyek lehetnek egy vagy több szerző munkái is.

Kézikönyvek: amelyek egy-egy tudományág, szakterület összefoglaló, rendszerező forrását jelentik.

Irodalmi művek

A művészeti szándék megítélését kutatva lehet.

Szépírói irodalmi művek: amelyekben egy téma feldolgozása művészeti színvonalú.

Szórakoztató irodalmi művek: melyek szórakoztatói akará, kikapcsolódást nyújtó, de sem különösebb tárgyi ismereteket, sem művészeti élményt nem adó könyvek.

Segédkönyvek:

a mindennapi tájékozódás és a közvetlen ismeretszerzés legfontosabb eszközei.

Bibliográfiák: azok a kiadványok, amelyek különféle tárgykörökben összegyűjtik az ajánlott művek címzeit.

Lexikonok. Az ismereteket betűrendbe szerzik, ezért a különféle címszavakat gyorsan vissza tudják keresni. A szócikkek mechanikusan követik egymást, tekintet nélkül a tartalmukra. A lexikon lehet: általános, vagy szakklexikon.

Enciklopédia: nagyobb egységekben dolgozza fel az ismeretanyagot. Így az összetartozó dolgok itt is egymás mellé kerülnek, tekintet nélkül betűrendi helyükre. Az enciklopédia felépítése tematikus, a visszakereshetőséget a név és tárgymutató segíti. Lehet: általános, vagy szak enciklopédia. Pl.: autó, repülés, vonatközlekedés az enciklopédiában a „közlekedés” címszó alatt található.

Révai Nagy Lexikon; Encyclopaedia Britannica

Szótárak:

Nyelvi szótárak:

Egynyelvű: címszavai és szócikkei ugyanazon a nyelven íródtak.

Pl.: Magyar értelmező kéziszótár

Idegen szavak és kifejezések szótára

Helyesírási kézikönyvtár

Idegen nevek kiejtési szótára

Etimológiai szótárak

Színominá szótárak

Kétnyelvű szótárak: az egy adott nyelven megtalálható címszavakhoz rendelik a másik nyelv megfelelőit, mérete szerint lehet: zseb-, kézi- vagy nagyszótár.

Közhasznú ismeretek téra:

menetrend, térkép, telefonkönyv, szaknévsor, kisokos

Adattárak: pl. statisztikai zsebkönyv

Fogalomtárak: pl. az egyes tudományok szakkifejezéseinek szótárai.

Addig, amíg az adattár magyarázat nélkül, espán a tényanyagra szorítkozik, addig a fogalomtár a tudományterület fogalmainak pontos értelmezésére szolgál. Általában mindkettő betűrendes felepfésti.

Kronológiák: szigorúan időrendben sorolják fel egy adott korak az eredményeit.

Eseménytár: egy-korok politikai, gazdasági, kulturális eredményeit mutatja be. A tematikus-csoportosításon belül időrendbe szerzi az adatokat. Pl.: Tények könyve.

Névtár: egy-egy szempont szerint összegyűjtött személyek adatainak felsorolása. Pl.: telefonkönyvek, szaknévsorok. Adataink gyorsan elévülhetnek, ezért fontos a kiadásuk ideje.

Athaszkok: pl.: földrajzi: Nagy Világatlasz

autós: közlekedési információt tartalmaz

történelmi: a múlt korszakait mutatják be térképekre lebontva

Időszaki kiadványok

Céjja: Hogy az ismeretek minél hamarabb jussanak el a felhasználóhoz. A felvilágosodás idején jöttek létre a mai formájukban megjelenő hírlapok, folyóiratok. Mivel legfontosabb tulajdonságuk az, hogy folyamatosan több-kevesebb rendszerességgel jelennek meg, ezért összefoglalóan időszaki kiadványoknak hívjuk őket.

Ide tartoznak: a naponta megjelenő *napilapok*

a hetente megjelenő *hetilapok*

az 1-2 havonta megjelenő *folyóiratok*

évente megjelenő *évkönyvek, almanachok.*

A minőségi szempontok és a megcélzott olvasói rétegek szerint is jelentős csoportok alakíthatók ki.

Napilapok: A gyors tájékozódás leghatékonyabb írásos eszközei. Nagy többségük a hét minden munkanapján utcára kerül. Tartalmuk általános jellegű, de gerincüket a politikai élet hírei alkotják. Vannak olyan napi rendszerességgel kiadványok is, amelyek csak a gazdaság, vagy éppen a sport élet híreivel foglalkoznak. A napilapok megjelenését a nagy lapmérethez igazodó több hasasbos tördelés okozza. További jellemző a főoldalalon található kiemelt vezércikk, amely a legfontosabb témával foglalkozó írás.

Hetilapok: Nem általános tartalmúak, hanem valamilyen témára specializálódtak. Van olyan, amelyik még őrzi a napilapok formáját (pl.: Élet és irodalom), de többnyire kisebb méretű, fűzött, 40-100 oldalas alakban jelennek meg. Tartalmilag széles területet fognak át, van közöttük szakmai lap (pl. HVG), praktikus információkat közlő (pl. műsorújságok), hobbimagazin és könnyed szórakoztató kiadvány is. (pl. Hócipó).

Folyóiratok: A szakmai és tudományos információk legfontosabb megjelenési helye a folyóirat. Jellegzetességük a nagyobb terjedelem (100-250 oldal) és a komolyabb tartalom, ill. az ehhez igazodó kivitel. Vannak kifejezetten *szálfolyóiratok* (pl. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás), *ismeretterjesztő folyóiratok* (pl. Természet Világa), *szórakoztató és hobbilapok* (pl. Otthon), és *adományos folyóiratok* (pl. Magyar Könyvszemle). A folyóiratok, az időszaki kiadványok és a sorozatok **ISSN-számot** kapnak, ez a dokumentum nemzetközi azonosító jele. Szerepe ugyanaz, mint az ISBN-számé, pontosan azonosítja a kiadványsorozatot a nyomdátérmekek nemzetközi sorában.

A folyóiratokban felhasználható tudásra a megjelenés után évekkel is szükség lehet, ezért ezeket a kiadók ellátják éves tartalomjegyzékkel, né- és tárgymutatóval. A tudományos folyóiratokat külön is feldolgozzák, megpedig szakterületenként.

Felhasznált irodalom:

Szabó Pap Edit: Könyvtári informatika II.
Nemzeti tankönyvkiadó Budapest 2002
Kokas Károly: Könyvtárhatalmat 7-10
Mozaiik Oktatási Stúdió – Szeged 1998.